

CATHY VAN TUIJL

klinisch pedagoog, universitair docent bij Pedagogiek Universiteit Utrecht en lector Gedrag- en Leerproblemen bij Saxion, c.vantuijl@saxion.nl

Steeds duidelijker wordt hoe belangrijk de eerste levensjaren zijn als periode waarin kinderen de bouwstenen ontwikkelen voor toekomstig leren. Hechting, ontwikkeling van aandacht en zelfregulatie, taalontwikkeling en kennis van de wereld zijn dergelijke bouwstenen. De omgeving speelt hierbij een belangrijke rol. Welke aspecten zijn van belang voor schoolleiders bij hun visieontwikkeling en uitwerking van het kleuteronderwijs?

VISIE VAN DE SCHOOLLEIDER OP HET KLEUTERONDERWIJS

HET BELANG VAN EEN GOED FUNDAMENT

Met het vertrek van de leerkrachten die de oude kleuteropleiding (Kleuter Opleiding School; Klos) hebben gevolgd verdwijnt kennis van het jonge kind uit zicht. Hoewel de specialisatie Jonge kind positief geëvalueerd wordt, heeft slechts een deel van de pabo-opleidingen tot nu toe werk gemaakt van de leeftijdsspecialisatie Jonge kind, zo blijkt uit recent onderzoek van Research Ned (december 2018) in opdracht van OCW onder tien pabo's. In dat rapport staat het volgende: 'Uit de onderzoeksresultaten blijkt een duidelijke behoefte aan inhoudelijke, thematische verdieping in de specialisaties, het meest sterk voor het jonge kind.' (Van Casteren en anderen, 2018). Hoewel OCW gestart is met pilots om de specialisatie Jonge kind te versterken, zal het resultaat in het werkveld nog even op zich laten wachten. Tegelijkertijd doet het werken in integrale kindcentra een beroep op meer samenwerking en afstemming (doorgaande lijn) tussen peuter- en kleutergroepen. Alle reden voor schoolleiders om de kennis over het jonge kind en een passend en effectief onderwijsaanbod in de kleuterfase te actualiseren.

INVESTEREN IN DE VROEGE LEEFTIJD

Jonge kinderen hebben in aanleg ontwikkelingsmogelijkheden die brede ervaring en oefening vereisen om in school succesvol te zijn. De afgelopen decennia heeft een stortvloed aan wetenschappelijke artikelen opgeleverd over het belang van vroege kindontwikkeling voor het latere functioneren. Zie bijvoorbeeld tijdschriften als *Early Education and Development of Early Childhood Research Quarterly* of de korte video's over sleutelconcepten als hersenontwikkeling (*brain architecture*), de rol van de omgeving (*serve and return*) en de opbouw van basisvaardigheden (*core capabilities*) op de site van de Harvard universiteit (<https://developingchild.harvard.edu/> onder Key concepts). De omgeving speelt een essentiële rol in vroege kindontwikkeling. Duidelijk is dat investeren in de vroege leeftijd voor het zesde levensjaar meer rendeert dan op elk

ander tijdstip later, zoals Nobelprijswinnaar Heckman (2007) heeft aangetoond. Dat heeft enerzijds te maken met de hersenontwikkeling die in die fase volop in beweging is en anderzijds (maar tevens gerelateerd aan de hersenontwikkeling) de opbouw van funderende vaardigheden. Deze vaardigheden vormen de basis voor exploratiedrang en leergierigheid, het sociaal kunnen functioneren in een groep en voor ontluikende geletterdheid en gecijferdheid. Kortom, de vereisten voor een goede start in school.

VAARDIGHEDEN

Een funderende vaardigheid is bijvoorbeeld hechting: vertrouwen krijgen in anderen en jezelf. Dit vertrouwen leidt naast positieve interacties en relaties ook tot het exploreren van de omgeving, het opdoen van ervaringen die weer bijdragen aan zich ontwikkelende vaardigheden. Aandacht leren richten, vasthouden of juist verschuiven is eveneens een funderende vaardigheid die in deze jaren essentieel is. Executieve functies

HOE STEVIGER HET FUNDAMENT HOE BETER KINDEREN PROFITEREN VAN HET ONDERWIJSAANBOD

omvatten cognitieve regulatieprocessen die de capaciteit voor langer durende, doelgerichte exploratie en probleemoplossing bevorderen, zoals werkgeheugen, vaardigheden om gedrag te stoppen of aandacht te verschuiven. Deze domeinoverstijgende vaardigheden helpen kinderen succesvol te zijn in school door concept leren, complex redeneren en abstract probleem oplossen te vergemakkelijken. Ook ondersteunen deze vaardigheden kinderen op sociaal-emotioneel gebied bij hun emotieregulatie, interpersoonlijke samenwerking en agressiecontrole (Sasser

Spelenderwijs leren kan op allerlei manieren.

en anderen 2015). Zelfregulatie verwijst naar het meer zichtbare gedrag, zoals het zodanig sturen van gedrag en hanteren van emoties dat een aangepaste reactie op eisen in de schoolomgeving mogelijk wordt. Denk aan het opvolgen van leerkrachtinstructies en klassenregels, aandacht en betrokkenheid opbrengen voor leertaken, concentratie tonen, afleiding vermijden en doorzettingsvermogen tonen in probleemoplossing. Dit zijn heel belangrijke bouwstenen voor toekomstig leren. De bouwstenen zijn nog niet af, maar vormen het fundament waarop in het onderwijs voortgebouwd wordt. Hoe steviger het fundament, des te beter kunnen jonge kinderen profiteren van het onderwijsaanbod.

POLARISATIE IN STANDPUNTEN

De vraag is hoe in het kleuteronderwijs gewerkt wordt aan deze funderende vaardigheden en het bieden van de broodnodige brede ervaringen en oefening. En tevens: in hoeverre schoolleiders sturing geven vanuit een visie op het kleuteronderwijs. Momenteel lijkt er op dit punt polarisatie in standpunten. Sommigen (bijvoorbeeld Vervaeet) propageren spelen en wijzen elke vorm van instructie af, anderen raden vooral gerichte programmagestuurde activiteiten aan. Zo raadt Vervaeet (in Trouw 2019) aan met onderwijs af te wachten tot het kind rijp is voor onderwijs. Ook Goorhuis-Brouwer (2018) doet eenzelfde oproep met haar boek *Peuters en kleuters zijn geen leerlingen*. Een dergelijk standpunt gaat voorbij aan actuele wetenschappelijke inzichten: rijpheid is niet iets wat zich los van de omgeving

ontwikkelt. Integendeel, ontwikkeling wordt mogelijk gemaakt door het samenspel van de omgeving met hetgeen in aanleg aanwezig (Cantor en anderen 2019). Van Oers (eveneens in Trouw 2019) maakt dan ook korte metten met de zienswijze van Vervaeet. Hij houdt een pleidooi voor betekenisvolle hulp van leerkrachten om kinderen in hun spel te stimuleren. Daarmee neemt hij een middenpositie in: wel stimuleren van de ontwikkeling maar dan in aansluiting op interesses van kinderen en in een vorm die leeftijdsadequaat is.

SMAL, BREED OF NOG BREDER?

Voordat we ingaan op het onderwijsaanbod voor kleuters is het van belang te verkennen welke opvattingen of visies er bij schoolleiders leven over het doel van kleuteronderwijs. Vult een schoolleider het doel van kleuteronderwijs smal in: gericht op een aanbod in schoolse vakken zodat ze voldoende toegerust in groep 3 kunnen starten? Of is de invulling van het doel iets breder: gericht op socialisatie in brede zin met behulp van leeftijdsadequate middelen, of nog breder: gericht op socialisatie én een aanbod in schoolse vakken? Het is goed expliciet bij deze vraag stil te staan, temeer omdat veel schoolleiders relatief weinig ervaring hebben in de onderbouw. Daarbij is het belangrijk onderscheid te maken tussen wat kinderen moeten kennen en kunnen en hoe ze dat leren. Dit artikel staat vooral stil bij de hoe-vraag. Afhankelijk van de visie van de schoolleider op het doel van kleuteronderwijs verschilt ook de visie op spel als onderwijs- ▶

Veel situaties lenen zich als leertijd, zoals opruimen.

vorm en op de rol van de leerkracht daarbij. In een onderzoek van Pyle en Bigelow (2015) werden drie profielen onderscheiden. Kleuteronderwijs dat vanuit een smalle visie wordt ingevuld kent aan spel een marginale positie toe (vooral ontspanning) waarbij de leerkracht de orde bewaart en geschikte spelomgevingen aanreikt. In de visie die socialisatie benadrukt,

EEN BELANGRIJKE MANIER OM HET SPEL TE VERRIJKEN, IS KINDEREN UIT TE DAGEN MET VRAGEN DIE AANSLUITEN BIJ HUN INTERESSE

wordt spel gezien als een middel om de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen te stimuleren. Spel biedt gelegenheid om te interacteren met leeftijdsgenoten waarbij de leerkracht model is en kinderen leert conflicten op te lossen. In de visie op kleuteronderwijs waarin zowel socialisatie als schoolse voorbereiding centraal staan, is spel een middel voor schools

leren: spel biedt de mogelijkheid om nieuwe concepten te leren begrijpen en de leerkracht grijpt spel aan om het leren van kinderen uit te breiden. Deze verschillende visies op kleuteronderwijs geven dus voor schoolleiders (en leerkrachten) ook richting aan de wijze waarop spelend leren wordt ingevuld.

SPELEND LEREN

Spelend leren is een breed begrip dat verwijst naar het feit dat jonge kinderen spelenderwijs (al doende) leren. Bouwen kinderen een hoge toren met een smalle basis dan leren ze al doende dat de toren sneller omvalt dan wanneer dezelfde toren een brede basis heeft of minder hoog is. Niet alle vormen van spel zijn even leerzaam. Spel kan vrij (of onbegeleid) zijn of begeleid. Vrij spel past het beste in een smalle visie op kleuteronderwijs, dan wordt spel gezien als ontspanning. Spel speelt geen rol in de voorbereiding van het schoolse leren, daarvoor worden andersoortige activiteiten (directe instructie bijvoorbeeld) ingezet. Daarmee is niet gezegd dat kinderen niets leren in deze spelvorm. Als kinderen onbegeleid spelen met leeftijdsgenoten leren ze om te gaan met anderen, oefenen ze wellicht hun mondelinge taalvaardigheid en leren ze wellicht impliciet

begrippen. Zetten we deze onbegeleide spelvorm af tegen begeleid spel door een volwassene dan is er meer leerwinst te behalen. In de visie waarbij kleuteronderwijs vooral gericht is op de sociaal-emotionele ontwikkeling leren kinderen van de leerkracht om te gaan met anderen in uiteenlopende situaties en problemen op te lossen. In de visie met de breedste doelstelling wordt leerwinst daarnaast ook behaald op het terrein van schoolse voorbereiding, omdat een volwassene vragen kan stellen, kinderen een rijker vocabulair ('academische taal')

GEEN TIJD TE VERLIEZEN VOOR SCHOLEN WAAR VEEL LEERLINGEN MET WEINIG BAGAGE BINNENKOMEN

kan aanbieden en expliciete kennis en redenties kan overbieden. Een belangrijke manier om het spel te verrijken is het zogenaamde *scaffolding*, letterlijk het in de steigers zetten. Hiermee wordt bedoeld kinderen uitdagen met vragen en voorbeelden die aansluiten bij de activiteit en interesse van het kind en die leiden tot verdieping. Juist deze vorm van ondersteuning is erg effectief, maar is in veel scholen voor verbetering vatbaar (Veen en anderen 2017). Schoolleiders zouden bekend moeten zijn met deze kennis over verschillende spelvormen om zo (samen met leerkrachten) de effectiviteit van het kleuteronderwijs te vergroten.

Onderzoek naar de verschillende spelvormen en daarmee samenhangend de verschillende rollen van de leerkracht bij het spel laten zien dat veelal begeleid spel de meeste leerwinst oplevert (Fulgini en anderen 2012). Teveel door de leerkracht geleide activiteiten zoals directe instructie kunnen op termijn de motivatie van kinderen verminderen. Het is belangrijk dat schoolleiders kennis hebben over de effectiviteit en de voor- en nadelen van verschillende aanpakken en de daarmee samenhangende professionaliseringsbehoeften van de leerkrachten.

TIJDSBESTEDING

Bij de vraag hoe het kleuteronderwijs eruit dient te zien is het goed stil te staan bij uitkomsten van het tijdsbestedingsonderzoek van Annika de Haan (2015). Zij onderzocht hoe de onderwijstijd onder meer in het kleuteronderwijs besteed wordt. In het kleuteronderwijs gaat veel tijd naar activiteiten waarvan het leerrendement laag is, zoals de grote groepsactiviteiten als de grote kring en overgangsmomenten. Kinderen zijn dan weinig betrokken en hun actieve bijdrage is beperkt. Door de leerkracht begeleide activiteiten komen relatief weinig voor, maar het effect daarvan op de ontwikkeling van kinderen is groot. Geen wonder dat het dagschema, de organisatie en het groepsmanagement in dit proefschrift als belangrijk aandachtspunt worden benoemd. Een andere uitkomst was dat vrij veel tijd (23 procent) besteed wordt aan vrij spel en buiten spelen. Dit lijkt in tegenspraak met geluiden in de media dat er geen tijd meer zou zijn om te spelen in de kleutertijd. Dergelijke

momenten zijn van belang om te ontspannen en stoom af te blazen, maar de vraag is of een kwart van de tijd daaraan besteed zou moeten worden. Tot slot merkt De Haan op dat veel situaties die zich lenen als leertijd (opruimen, wachten op anderen) niet worden aangegrepen om kinderen iets te leren.

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Het kleuteronderwijs dekt een belangrijke levensfase. Het actuele inzicht dat de omgeving een essentiële rol speelt in de ontwikkeling van het jonge kind dient in het onderwijs handen en voeten te krijgen. De schoolleider heeft een rol in het richting en vorm geven van het onderwijsaanbod aan kleuters. Schoolleiders doen er goed aan zich te verdiepen in wat er bekend is over het jonge kind en een leeftijdsgeschied en effectief onderwijsaanbod. De eigen visie op kleuteronderwijs tegen het licht houden en te staven aan actuele kennis over het jonge kind is een eerste stap. Daarop volgt visieontwikkeling en uitwerking met (onderbouw) leerkrachten. Discussie over dagprogramma's, keuze over werkvormen en verbetering van de educatieve ondersteuning zouden onderdeel moeten zijn van een professionele dialoog. Dat geldt des te meer voor die schoolleiders bij wie de leerlingenpopulatie met weinig bagage de school binnenkomt. Daar is geen tijd te verliezen. *BSM*

LITERATUUR

- Cantor, P., Osher, D., Berg, J., Steyer, L., & Rose, T. (2019). Malleability, plasticity, and individuality: How children learn and develop in context. *Applied Developmental Science*, 23(4), 307-337.
- De Haan, A. (2015). Effects of preschool education in mixed and targeted classrooms. Proefschrift aan de Universiteit Utrecht. Ridderkerk: Ridderprint.
- Fulgini, A.S., Howes, C., Huang, Y., Hong, S.S., & Lara-Cini-moso, S. (2012). Activity settings and daily routines in preschool classrooms: Diverse experiences in early learning settings for low-income children. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(2), 198-209.
- Heckman, J. J. (2007). The economics, technology and neuroscience of human capability formation. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(33), 13250-13255.
- Pyle, A. & Bigelow, A. (2015). Play in Kindergarten: An Interview and Observational Study in Three Canadian Classrooms. *Early Childhood Research Quarterly*, 43, 385-393.
- Sasser, T.R., Bierman, K.L., & Heinrichs, B. (2015). Executive functioning and school adjustment: The mediational role of pre-kindergarten learning-related behaviors. *Early Childhood Research Quarterly*, 30, 70-79.
- Van Casteren, W., Brukx, D., & De Korte, K. (2018). Specialisatiemogelijkheden in lerarenopleidingen. Curricula van pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen en behoeften aan specialiseren. Nijmegen: ResearchNed.
- Veen, A., Veen, I. van der, Schaik, S. van., & Leseman, P.P.M. (2017). Kwaliteit in kleutergroepen en de relatie met ontwikkeling van jonge kinderen. Resultaten uit het Pre-Cool cohortonderzoek. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.